

РЕЦЕНЗИЈА

**НА РАКОПИСОТ СО НАСЛОВ „ПЕДИЈАТРИЈА СО НЕГА“
ОД ПРОФ. Д-Р ЕЛИЗАБЕТА ЗИСОВСКА,
ФАКУЛТЕТ ЗА МЕДИЦИНСКИ НАУКИ,
УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ ВО ШТИП**

Врз основа на одредбите од Статутот и Правилникот за единствените основи за остварување на издавачка дејност на Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, како и Одлуката бр. 2002-157/57 од 227. редовна седница на Наставно-научниот совет на Факултет за медицински науки, одржана на ден 27.8.2019 година, избрана е Рецензентска комисија во состав:

- д-р Соња Пеова, редовен професор, Медицински факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје;
- д-р Милка Здравковска, редовен професор, Факултет за медицински науки, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

за изготвување на извештај, рецензија на приложениот ракопис „**ПЕДИЈАТРИЈА СО НЕГА**“ од **проф. д-р Елизабета Зисовска**, наменет за издавање на учебник за студентите на прв циклус студии на Факултетот за медицински науки при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип.

По прегледот на ракописот, Комисијата до Наставно-научниот совет на Факултетот за медицински науки го поднесува следниов

ИЗВЕШТАЈ

Општи податоци за ракописот: Доставениот ракопис за издавање на учебникот со наслов „Педијатрија со нега“ е наменет за студентите на прв циклус на стручните студии од Студиската програма за медицински сестри/медицински техничари, по предметот Педијатрија со нега, кој се слуша во шести семестар, со неделен фонд на часови 3+2+1 и носи 6 кредити. Приложениот ракопис потполно е во согласност со наставната програма по истиот предмет и ја опфаќа наставната материја за наведената студиска програма.

Податоци за обемот ракописот: Ракописот содржи вкупно 248 страници и има 88 слики, 5 табели и 38 референци на користена литература. Форматот комплетно го задоволува обемот на наставната материја и содржината на истата според бројот на часови и според одредбите од Правилникот за единствените основи за остварување на издавачката дејност на Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип и е во согласност со барањата за издавање на учебник за студенти на прв циклус.

Податоци за постоење на сличен или ист наслов: Одамна постои потреба за ваков сеопфатен учебник на студиската програма за медицински сестри/медицински техничари, затоа што постои потреба студентите да имаат еден основен учебник за задоволување на потребите на предметот Педијатрија со нега, а дополнителната литература да служи само за продлабочени знаења. Досега нема објавено интегриран учебник кој е во согласност со наставната програма и редоследниот распоред на темите кои се обработуваат во теоретската настава и практичната настава по овој предмет. Овој учебник за истоимениот предмет во целост ќе ги задоволи барањата на наставната материја, со што се задоволува потребата за објавување на поднесениот ракопис.

Краток опис на содржината: Овој ракопис содржи 17 поглавја кои логично се распоредени според содржината и наставната програма, кои се со различен обем, со што е опфатена целата наставна програма.

Во првото поглавје со наслов *Комуникација со детето како пациент* е опишан начинот на комуникација на медицинската сестра/медицинскиот техничар со родителите на детето, имајќи предвид дека во педијатријата анамнезата е хетероанамнеза и за добивање на соодветни податоци и обезбедување на услови за сериозен преглед, неопходни се извонредни комуникациски вештини за да се доближи здравствениот работник до детето. Ова поглавје е од огромно значење за пациентите, како за придружникот на детето, така и

за самото дете како пациент. Дискутирани се карактеристиките на децата како пациенти, квалитетите кои треба да ги има здравствениот работник, средината и влијанието на други фактори кои можат да ја попречуваат комуникацијата.

Во второто поглавје *Педијатриска пропедевтика* се опишани сите практичните аспекти на анамнеза, физикален преглед, основни иследувања за поставување на дијагноза. Во овој дел се интегрирани препораките за добра дијагностика, како за медицинската сестра/медицински техничар така и педијатарот, затоа што двата профила претставуваат неделив тим во ефикасното здравство. Обработени се сите елементи на педијатриската пропедевтика, со цел правилна дијагноза и соодветна терапија.

Третото поглавје има наслов „Педијатриски преглед“ при што детално се опишани сите методи на физикален преглед каде што имаат заедничко, тимско учество докторот и сестрата со цел правилна дијагноза и терапија на детето. Има сосема доволно информации за улогата на медицинската сестра/медицински техничар во оваа сложена процедура. Особено е потенциран начинот на кој се мониторираат виталните функции каде што клучната улога ја има сестрата/техничарот, како и иследувањата каде што е целосно вклучена со своето знаење и вештини. Во овој преглед улогата на секој здравствен работник е од огромно значење при поставување на дијагнозата.

Во четвртото поглавје насловено *Раст и развој кај децата* се презентирани сите аспекти на нормалниот раст и развој. Опишани се сите елементи за следење на правилниот раст и развој и една нова димензија – раното препознавање на знаците за пореметување на овие параметри. Ова е од огромна важност, затоа што раното препознавање овозможува рана интервенција и спречување на посериозните последици од пречките во растот и развојот. Опфатени се сите старосни групи, од новородено до адолесценција, со што се заокружува целото поглавје.

Петтото поглавје има наслов *Новородено дете*, каде што детално се обработуваат проблемите кои се јавуваат кај новороденчињата, од аспект на адаптација на екстраутерина средина, присуство и проблеми од родилните повреди, проценка на виталноста на новороденото дете, примената на Апгар скорот и основните чекори во примарната реанимација, кои имаат огромна важност од причина што задоцнетата или неправилно спроведената примарна реанимација можат да доведат до смрт или трајни несакани последици кај детето во тек на неговиот развој. Редоследно, како што оди процесот по раѓањето, понатаму е презентирана анатомијата и изгледот на здраво доносено новородено дете, каде што се опишани главните карактеристики. Во ова поглавје добар дел е посветен на проценката на гестациската старост преку описот на морфолошките критериуми за груба проценка на гестациска старост. Не е запоставен и делот за секојдневна нега на новороденото дете, каде што се опишани сите рутински постапки кои треба да ги има совладано практично медицинската сестра која треба да ги владее вештините и да има теоретско знаење за да ја едуцира мајката во домашни услови да ја продолжи рутинската нега на своето дете. Дадени се основните потребни информации за исхраната на новороденчето, почнувајќи со првиот контакт кожа-на-кожа кај мајката и првиот подој за кој е најдобро ако се одвие уште во родилната сала. Дадени се и повеќе слики за положби при доење, што ја олеснува обуката на вклучените здравствени работници, но и помага да се инструкира мајката за најповолна положба за доење. Опишан е и неонаталниот апстиненцијален синдром кој се почесто се среќава со оглед на негативните трендови во современото општество.

Шестото поглавје е со наслов „Избор и апликација на лекови кај педијатриски пациент“ содржи детални и јасни препораки за фармакотерапија кај децата, која е специфична од секој аспект: возраст, облик на лек, дозирање, начин на апликација и останатите домени кои секоја медицинска сестра/медицински техничар треба да ги има во делот на своите компетенции. Особено треба да се обрне внимание на едукацијата на децата за самостојно земање на лекови, што е задача на овој здравствен профил.

Седмото поглавје *Инфекции во детската возраст* дава насоки како децата како пациенти да се заштитат од интрахоспитални инфекции, како да се препознаат инфекциите кај нив во раната фаза, да се иследуваат и третираат децата. Содржината е сосема приспособена на потребите на здравствениот профил медицинска сестра/медицински техничар и е согласно наставната програма. Дадени се и информации за иследување и

интерпретација на резултатите. Опишани се според време на појава и според возрастите. Потенцирани се постапки за почитување на клаузулите на антисепса во педијатриските одделенија.

Осмото поглавје ги обработува методите на *Грижа при неспецифичните знаци и симптоми кај детето*. Презентирани се методи за разладување при висока температура и третман на процедуралната болка. Оваа содржина е од огромно значење, затоа што малите деца и новороденчињата имаат рецептори за болка, имаат низок праг на болка, но презентацијата е различна. Затоа се прикажани знаците на болка во различни возрасти, и методите за намалување на болката при изведување на процедурите.

Деветтото поглавје, насловено *Алергиски заболувања кај децата* опишува една многу важна состојба која е многу честа и во дијагнозата и третманот на овие заболувања тимската работа на здравствените професионалци е од огромно значење, а за успешен третман на алергиските заболувања неопходно е добро теоретско и практично познавање на патологијата. Подетално се опишани постапките на алерголошко тестирање, методи на елиминација и методи на експозиција, како и минорните разлики кај одделни алергиски заболувања.

Десеттото поглавје со наслов *Грижа за дете со ендокрини заболувања* ги обработува постапките кои се спроведуваат во дијагнозата, терапијата и негата на децата со болестите на тироидната жлезда, кои се најчести, како и другите кои се среќаваат поретко во педијатриската возраст. Ендокрините заболувања често доведуваат и до психосоматски проблеми кај поголемите деца. Акцентиран е дијабетот кој кај овие деца секогаш бара лекување со инсулин, што упатува на потребата од едукација на поголемите деца за самоинјектирање на инсулин.

Единаесеттото поглавје насловено како *Грижа за дете со респираторни заболувања* поопширно обработува проблеми од респираторната патологија, како и постапките каде што медицинската сестра/медицински техничар е дел од тимот за згрижување на децата со респираторни заболувања, отстранување на страното тело, бронхоскопија.

Дванаесеттото поглавје го обработува делот *Грижа за дете со кардиоваскуларни заболувања*, особено се опишани постапките на изведување на иследувања во кардиолошката дијагноза. Тука медицинската сестра/медицински техничар има можност да се запознае со правилните принципи на поедноставните кардиолошки истражувања, како поставување на електроди за ЕКГ, препознавање на алармантни знаци на кардиолошко страдање, постапки при акутни кардиоваскуларни заболувања.

Тринасеттото поглавје со наслов *Грижа за дете со гастроинтестинални заболувања* ги обработува најчестите постапки и манипулации во грижата за дете кое страда од дигестивно нарушување, одејќи систематски од устата до крајниот дел на ГИТ. Опишани се постапките кои сестрата/техничарот треба да ги спроведуваат во грижата за овие пациенти и во иследувањата и терапијата како дел од тимот кој води ваков пациент. Детално се обработени состојбите на нарушувања на ГИТ, со придружните знаци и идентификувани потреби. Вниманието е посветено на дете кое повраќа, постапката на лаважа на желудникот, обработка на пациент кој има вродена аномалија на ГИТ.

Четиринаесеттото поглавје е насловено како *Грижа за дете со урогенитални заболувања* и многу детално се опишани процедурите на земање на примероци за испитување на урина и тоа за различни процедури, дали за седимент или уринарни инфекции-уринокултура, како и негата на болен со вакви заболувања. Овие деца имаат потреба од подолготрајно лекување, што бара посебен третман во болница и во амбулантите за понатамошно следење.

Петнаесеттото поглавје ги обработува аспектите на *Грижа за дете со хематолошки заболувања* и се опишани процедурите кои треба да ги познава овој профил на здравствени работници во работата со деца болни од хематолошки нарушувања. Овде е нагласена нивната улога во комуникацијата, негата и психолошкиот пристап. Во овие заболувања акцент е даден и на нарушувањата на коагулацијата, кои се обработени и од теоретски аспект, но и од практичен, пружање на прва помош при крвавења.

Шеснаесеттото поглавје има наслов *Грижа за дете со невролошки заболувања* и во овој дел од ракописот се опишани фебрилните конвулзии кои се најчести кај децата,

церебралната парализа и помошта која треба да им се даде на овие деца, но и продлабочени информации за причините на овие заболувања со цел подобро да се разберат. Презентирана е и епилепсијата како посебен ентитет и подготвеноста која треба да ја имаат за прва помош при напад.

Седумнаесеттото поглавје ги обработува проблемите во *Грижата за дете со ургентни и хируршки состојби*, при што мора да се нагласи дека овие заболувања се интердисциплинарни со детската токсикологија и детската хирургија, но грижата и во трите области е задача на медицинската сестра/медицинскиот техничар како во давање на помош при дијагнозата, така и во периодот на закрепнување. Презентирани се најчестите ургентни состојби, како труења, напади на слепо црево, инкарцерирана хернија.

И на крајот, внесена е и користената литература, наведени се 38 референци со информации за различни делови од содржината, од каде може да се види дека има голем број на извори на податоци базирани на докази, ажурирани информации, кои секако дека ќе допринесат за профилирање на медицинските сестри/медицински техничари како значаен фактор во правилното згрижување на педијатриските пациенти.

ЗАКЛУЧОК

Со деталното читање на ракописот со наслов „**ПЕДИЈАТРИЈА СО НЕГА**“ на авторката проф. д-р Елизабета Зисовска се заклучи дека поседува високи квалитети во однос на следните карактеристики: лесно разбирлив, читлив, со вклучување на најважните информации базирани на докази и современа литература, опишани се многу практични вештини потребни за профилот на медицински сестри/медицински техничари гледано од повеќе аспекти, при што не се изоставени и комуникациски вештини кои за оваа област се од посебно значење. Со неговото публикување, овој учебник би бил надополнување на постоечката литература која постои во библиотека на Факултетот за медицински науки при Универзитетот „Гоце Делчев“. Со обемот и содржината ќе ги постигне своите цели, а тоа е да подготви наобразувани и практично квалификувани медицински сестри/медицински техничари кои ќе можат да одговорат на потребите во негата на децата како пациенти. Ракописот ги задоволува критериумите за објавување и затоа Рецензентската комисија му предлага на Наставно-научниот совет на Факултетот за медицински науки при Универзитетот „Гоце Делчев“ да го усвои овој ракопис за издавање како учебник за во наставата на студентите од стручните студии на студиската програма Медицински сестри/медицински техничари.

Рецензенти

Проф. д-р Соња Пеова, с.р.

Проф. д-р Милка Здравковска, с.р.

РЕЦЕНЗИЈА

НА ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА ПОД НАСЛОВ „ЕКОЛОШКИ И СОЦИО-ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ЗА УПРАВУВАЊЕ НА ОПАСЕН ОТПАД НА ЛОКАЛНО НИВО“ ИЗРАБОТЕНА ОД М-Р АГРОН АЛИЛИ, ПРИЈАВЕНА НА ФАКУЛТЕТ ЗА ПРИРОДНИ И ТЕХНИЧКИ НАУКИ, УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ ВО ШТИП

Со Одлука број 0206-617/3 од 10.9.2019 година, донесена на 43. седница, а одржана на 10.9.2019 год. на Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 2 (биотехнички, техничко-технолошки и природно-математички науки) при Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип, формирана е Комисија за оценка и одбрана на докторската дисертација под наслов „Еколошки и социо-економски аспекти за управување на опасен отпад на локално ниво“, пријавена и изработена од кандидатот м-р Агрон Алили, во состав:

- проф. д-р Зоран Десподов, претседател,
- проф. д-р Блажо Боев, член,
- проф. д-р Тодор Серафимовски, член,
- проф. д-р Борис Крстев, член, интерен ментор,
- проф. д-р Хазир Положани, член, екстерен ментор.

Комисијата во наведениот состав, по прегледувањето на докторската дисертацијата, го поднесува следниов

ИЗВЕШТАЈ

Анализа на трудот

Докторската дисертација е презентирана на 191 страници и ги содржи следниве делови: Вовед, Теоретски дел, Литературен преглед, Цели на истражувањето, Методи на истражувачката работа, Резултати и Дискусија, Заклучоци и Користена литература. На крајот е дадена листа на табели - вкупно 18 и листа на слики – вкупно 19, прилози – 4 и голем број на табеларни прикази.

Предмет на докторскиот труд

Искуствата од напредните западни системи говорат дека секоја локална заедница има потреба да организира и да формира стратегијата за опстанок и развој. Примената на интегрирани стратегии во процесите на управување со опасен отпад наоѓаат потполна смисла во фактот што тој процес ги подобрува и унапредува потенцијалите на заедницата и резултира со дефиниран стратешки правец на нивно делување. Поради тоа што стратешките аспекти на развојот на партиципативни решенија за управување со опасен отпад ги зајакнуваат потенцијалите на заедниците, а со тоа и нивниот настап при воспоставувањето на процесот на градење развојна стратегија на локално ниво може битно да ја подобри нивната успешност. Главна цел на градењето развојна стратегија е да укаже на процесот во функција на развојот на способноста за справување со предизвиците на денешницата претставени во соодветен третман на опасниот отпад на локално ниво.

Воведувањето регионално решавање во процесот на управување со опасен отпадот и особено децентрализацијата кај нас бара градење и развој на капацитети кои ќе бидат способни да одолеат на предизвиците на новото време. Прашањата поврзани со управувањето со опасниот отпад почнаа да предизвикуваат посериозно внимание во одделни општини, но нејзините ефекти бргу се пренесоа и на регионално ниво и истите бараат трансфер на концептите и процесите од општинско на регионално ниво, за да се овозможи рефлексивна на национално ниво односно зголемена севкупна успешност во процесот со управување со отпадот на ниво на држава. Секоја општина која функционира во денешницата и кога го планира развојниот пат кон иднината треба да одговори на неколку основни прашања, како што се: Како треба општината да изгледа во иднина? Кои промени треба да се имплементираат? Како да ги одржиме позитивните промени?

Одговорот на овие прашања може да се даде само доколку се почитува девизата: Размислувајте однапред. Утврдете стратегија пред да имате потреба од неа. Ова ќе ви

помогне да ги спречите кризите и да ја надгледувате ситуацијата, како и да ги решавате проблемите пред да се појават.

Застапувањето, комуникацијата и социјалната мобилизација во процесот на управување со опасен отпад е предлог концепција за ефикасно управување со опасен отпад на локално ниво која вклучува инклузивен процес на сите заинтересирани субјекти низ сите оперативни стратегии во процесот: стратегијата за истражување и развој, финансиската стратегија и стратегијата за управување со човечките ресурси.

Воведувањето политики на партиципативност како во процесот на носење одлуки така и при имплементацијата на општинско ниво кај нас е тренд кој опфаќа повеќе сектори. Имплементацијата на истите најчесто е поддржана од странски донатори. Со ваквите политики се оспособуваат заедниците ефикасно да ги користат своите ресурси и да продуцираат крајни производи или услуги што се конзистентни и релевантни со целите на заедницата и нејзините корисници. Воведувањето партнерство во процесот на управување со опасен отпад на локално ниво кај нас се случува на ниво на инцидент и тоа само во одредени општини, притоа истото најчесто не ги дава очекуваните резултати од причини што се изготвуваат стратегии низ повеќе формален отколку суштински пристап во процесот на градење на истите.

Искуствата и теоретските анализи покажуваат дека процесот на управување со опасен отпад на локално ниво треба да биде партиципативен. Партиципативноста се смета како еден од најбитните неопходни услови за успешно спроведување на планот, како и неговата одржливост. Се смета дека и најдобрите планови не може да се спроведат на начин на кои се планирани доколку истите не се резултат на учество на повеќе клучни и често спротивставени фактори. Плановите не треба да бидат дело на мал број на „квалитетни“ вработени, туку истите треба да ги инкорпорираат ставовите на сите клучни интересенти, вклучувајќи ги тука и обичните граѓани кои се директни корисници на резултатите од начинот на третирање на отпадот во локалната средина.

Еколошките и социоекономските аспекти за управување со опасен отпад на локално ниво подразбираат токму партиципативност во рамките на заедницата кои ќе овозможат адекватна и специфична реализација на планираните активности. Тоа често значи формирање на работни групи кои ќе работат на подготовка на планирање, но и на спроведување на планираните активности, односно поеднини аспекти на планот.

Имајќи го предвид гореискажаното може да се констатира дека изготвениот план за управување со опасен отпад е многу важен документ, но сепак мора да се истакне дека процесот со кој се доаѓа до конечниот план е подеднакво важен. Во тој контекст доколку постои одлука за спроведување на планирање за управување со опасен отпад на локално ниво потребно е да постои општа прифатеност за истото на сите нивоа, исто како и да се определи времетраењето за ангажираноста на луѓето и да се развие систем за мониторинг и одржливост на активностите.

Цели и нивна разработка

Научната оправданост на истражувањето е имплицитно поврзана со актуелните услови на загаденоста на средината, влијанието на интернационализацијата за современ третман на опасниот отпад и потребата да се изнајдат релевантни механизми за зајакнување на капацитетите на заедниците кои низ инклузивен процес ќе овозможат одржлив развој на истите. Со научниот опис на каузалноста меѓу начинот на планирање и делување и способноста за обезбедување одржливи позитивни резултати ќе се добие објективна и сеопфатна слика за состојбата во заедниците на локално ниво и ќе се добијат научни сознанија за неопходноста од интегрирана стратегија како средство за одржлив развој. Значи целта на овој истражувачки труд е да се развие и институционализира локална стратегија во општините за управување со опасен отпад и истата да е интегрирана во стратегијата на Република Македонија.

Методолошка цел на истражувањето е изготвување инструменти (модел) за воспоставување и одржливост на стратегија за управувањето со опасниот отпад во општините, како и нивна примена и проверка заснована на инклузија, комуникација и социјална мобилизација.

Практична цел на истражувањето е добиените научно засновани податоци да создадат основа за подобрување на постоечката ситуација при управувањето со отпадот во општините кај нас. Со расветлувањето на комплексноста на истражуваниот однос меѓу партиципативната стратегија и одржливоста и развојот ќе се создаде позитивна клима за имплементација и институционализација на стратешки планови за управување со опасниот отпад во општините. Со претходното ќе се утврди потребата од ново однесување на клучните донесувачи на одлуки на локално ниво со акцент на промена на статусот во двигател на меѓусебната координација на сите заинтересирани субјекти во процесот на носењето одлуки поврзани со управувањето на опасниот отпад на локално ниво.

Методи на истражувањето

Во однос на дизајнот, истражувањето од методолошки аспект претставува акционо истражување во кое со примена на каузална дескрипција и компаративна анализа ќе се опише придонесот на проектираниот модел на акционен план во подигнувањето на квалитетот на процесот со управување со опасен отпад на локално ниво.

Дефинирање и имплементирање на Модел за планирање, имплементација и одржливост на процесот на третирање и управување со опасен отпад на локално ниво е основен инструмент на ова истражување. Паралелно за дополнување и евалуација на продуктивноста на предвидениот модел се и формулар за квантитативна и квалитативна анализа на содржината и набљудување и скала на проценка.

Скалите на проценка се во склоп на анкетниот прашалник и се со цел утврдување на степенот на задоволство кај партиципиентите од настанатата промена по завршување на процесот на имплементација. Притоа 6 е највисоката оценка, а 1 најниската.

Заради утврдување на оправданоста од ова истражување, извршено е предистражување со цел согледување на актуелната состојба во општини од различни плански региони во Република Македонија, преку утврдување на соодветен примерок, избор на техники и инструменти. Податоците се прибрани по случаен избор во неколку општини кои е планирано да бидат целосно истражени во овој труд.

Предистражувањето е изведено со 8 прашања од насочено интервју. Во нив испитаниците се изјаснуваат за нивната информираност за управувањето со опасниот отпад во нивната општина, за потребата од истото, дали имало обиди за нивно информирање и вклучување во процесот на одлучување. Повеќето одговориле дека немало обиди за имплементација на инклузивен пристап при управувањето со отпадот во нивните општини. Сите истакнале дека го сметаат за потребно нивното вклучување во услови на променето зголемување на опасниот отпад и со тоа зголемено загадувањето на животната средина.

Поисцрпно елаборирање на предистражувањето авторот на трудот смета дека не е потребно бидејќи истражувањето што следи ги третира овие прашања.

Со истражувањето ќе бидат опфатени 16 општини од различни плански региони во РС Македонија. Конкретно со истражувањето ќе бидат опфатени по 2 општини од секој плански регион. Притоа по една од сите општини од различни региони (вкупно 8) ќе бидат експерименталната група, додека преостанатите 8 ја сочинуваат контролната група во кои нема да се имплементира партиципативниот процес како фактор. Во првите ќе се спроведе обука на клучните донесувачи на одлуки за предложениот модел за планирање, имплементација и одржливост на процесот на третирање и управување со опасен отпад на локално ниво, а потоа стекнатите сознанија со поддршка на авторот на овој труд ќе ги дисеминираат низ мулти секторски пристап со вклучување на повеќе заинтересирани страни и ќе изготват стратегија за заедничко делување во процесот со управување со отпадот во нивните матични општини.

Планирано било во текот на март да се спроведе обука за клучните донесувачи на одлуки во секоја од предвидените општини. Времето на изготвување на стратешкиот документ е планирано да трае два месеца. По 1 година од имплементацијата на плановите ќе се доставуваат прашалниците за да се утврди успешноста на процесот. Со прибирањето на сите податоци предвидено е истите да се обработат по што ќе се изготви извештајот со предлог мерки за подобрување на постоечката состојба и институционализација на проектираниот модел како сублимат на целото истражување.

Преку анкетирање ќе бидат опфатени по 20 вработени во установи задолжени за управување со отпад во секоја општина посебно или вкупно 320 вработени од установи задолжени за управување со отпад во сите општини и исто толку корисници на услугите на истите. Притоа предвидено е да бидат опфатени вработени од различни нивоа во хиерархиската структура на установите. Со интервјутото ќе бидат опфатени менаџерите на јавните претпријатија, вкупно 16. Вкупниот примерок ќе изнесува 688 испитаници.

Претходното наведува на заклучокот дека во истражувањето ќе бидат вклучени четири групи на испитаници:

- првата група ја сочинуваат клучните донесувачи на одлуки на локално ниво кои ќе бидат обучени за содржината и начинот на имплементација на предвидената рамка во матичните општини;
- втората група ја сочинуваат вработени во установи вклучени во активности за третирање и управување со опасен отпад;
- третата група ја сочинуваат претставници на корисниците на услугите. При изборот на репрезентите на клиентите ќе се настојува дел од избраните да бидат од различни подрачја во самите општини;
- менаџерите ја претставуваат четвртата група во ова истражување. Тоа се раководителите на јавни претпријатија задолжени за третман и управување со опасниот отпад на локално ниво. Истражувањата изведени преку анкетниот прашалник и хипотетската рамка е обработена со примена на статистички пакет за испитувања **SPSS – Amos (Statistical Packet for Social Science – Amos)** (корелации, конвергенции и сите други можности кои ги пружа софтверот), како и преку графика на испитувањата со **Amos (Statistical Packet for Social Science – Amos)**.

Формуларот за анализа на содржината е наменет за да се испита и потврди состојбата пред и по примената на моделот, односно да се утврди просечната годишна концентрација на опасен отпад пред и по примената на моделот, како и да се следи тенденцијата на зголемување или намалување на количините на отпад како резултат на партиципативниот пристап.

Набљудувањето е помошна техника за следење и евалуирање на вклученоста на начинот на имплементација на процесот како подеднакво значаен фактор како и содржината на процесот.

Преглед на досегашните научни достигнувања

Анализирајќи и следејќи ја литературата кај нас проблемот поставен во ова истражување не е доволно третиран, поради што трудот е заснован на искуства од практични подготовки на **локални еколошки акциони планови**.

Очекувани резултати и заклучок

Резултатите и заклучоците кои ќе се добијат од истражувањето би нашле примена во практиката, а тоа се следните:

- да се изврши анализа и споредба на системот за третман и управување со опасен отпад во различни општини од различен регион во Република Македонија;
- дефинирање и имплементација на модел за инклузивна поставеност на стратегија за управување со опасен отпад во општините;
- определување насоки за примена на мерки и активности за подобрување на ефикасноста на општините во процесот со управување со опасниот отпад;
- иницирање, воведување, имплементирање и институционализација на интегриран систем на управување со опасен отпад на локално ниво;
- да се спречи создавањето на опасен отпад;
- да се намали количината на опасен отпад;
- да се спречи или да се намали негативното влијание врз животната средина од опасен отпад и да се обезбеди висок степен на заштита на животната средина;
- да се постигне високо ниво на повторна употреба на опасен отпад;
- да се постигне високо ниво на рециклирањето и други видови на преработка на опасниот отпад;

- да се обезбедат услови за воспоставување на системи за враќање, селектирање, собирање, повторна употреба, преработка и рециклирање на опасен отпад;
- да се обезбедат услови за воспоставување и развој на пазар на преработка и рециклирање на опасен отпад и
- определување насоки за промена на внатрешните и надворешните односи на клучните носачи на одлуки на локално ниво со опкружувањето.

Согласно со предметот на истражувањето се очекува од резултатите на истражувањето да се добие материјал кој ќе покаже дека се обезбедени механизми за активно и партиципативно изготвување развојни политики и одржливост на предвидените стратегии за третман и управување со опасен отпад во општините во Република Македонија.

Генерално би можело да се заклучи дека добиените резултати во овој труд покрај научната ќе имаат и практична примена во заштитата на животната средина, што претставува појдовна основа за одржлив развој на здрава животна средина. Со иницирањето, воведувањето и институционализацијата на организирано дејствување во третманот и управувањето со опасен отпад во општините кај нас истите ќе се доближат до современите трендови на западните системи кои успешно функционираат токму врз принципот на организирано дејствување во опкружувањето како водич во успешното одржување здрава и чиста животна средина.

Исполнетост на законските услови за одбрана на трудот

Кандидатот пред одбраната на докторската дисертација ги објавил следниве рецензирани истражувачки трудови.

- Agron, Alili et all. (2015) *The performance with data processing of chemical treatment with leaching and bio-leaching*. In: XIII National conference with international participation of the open and underwater mining of minerals, 01-05 Sept 2015, Varna, Bulgaria.
- Alili, Agron et all. (2015) *The hazardous medical waste – treatment technologies, location and origin*. Natural Resources and Technologies, 9 (9). pp. 279-284. ISSN 185-6966
- Alili, Agron et all. (2015) *Disposed biomass as a new origin for heat power – possibilities and perspectives*. Natural Resources and Technologies, 9 (9). pp. 233-244. ISSN 185-6966,
- Alili, Agron et al. (2019) *Effective Teams for Sustainable Projects– Principles, Practice and Presentation*. In: ITRO 2019, Zrenjanin, Republic of Serbia.
- Alili, Agron et al. (2014) *Analysis of the current state of waste batteries in R. Macedonia*. In: Подекс – Повекс 14, 14-15 Nov 2014, Radovis, Macedonia.
- Alili, Agron et al. (2014) *POPs as hazardous waste and appearance in the industry*. In: Подекс – Повекс 14, 14-15 Nov 2014, Radovis, Macedonia.
- Alili Agron (2019) *Development strategy for development and appropriate treatment of hazardous waste at the local level*, International Journal Knowledge, ISSN 2545-4439, Vol. 32.3, pp. 379-383
- Alili Agron (2019) *Using SPSS for research and data analysis* International Journal Knowledge, ISSN 2545-4439, Vol. 32.3, pp. 363-369.

ЗАКЛУЧОК И ПРЕДЛОГ

Комисијата за оценка и одбрана на докторската дисертација „Еколошки и социоекономски аспекти за управување на опасен отпад на локално ниво“ пријавена и изработена од кандидатот м-р Агрон Алили донесе заклучок дека истата претставува **самостојна научна работа со оригинални научни истражувања и значајни резултати.**

Врз основа на анализата и проверката на докторската дисертација може да се заклучи дека проблематиката систематично е разработена и пристапено е кон реализација на сите поставени цели и истите се реализирани. Докторската дисертација е научен труд со оригинални сознанија, а врз основа на содржината, обемот и постигнатото ниво на квалитет ги задоволува и исполнува условите потребни за изработка на докторската дисертација.

Врз основа на тоа, Комисијата има чест да му предложи на Наставно-научниот совет на докторски студии на Кампус 2 да ја прифати позитивната рецензија на докторската дисертација со наслов „Еколошки и социо-економски аспекти за управување на опасен отпад на локално ниво“, изработена од кандидатот м-р Агрон Алили и да одобри јавна одбрана на истата.

РЕЦЕНЗЕНТСКА КОМИСИЈА

Проф. д-р Зоран Десподов, претседател, с.р.

Проф. д-р Блажо Боев, член, с.р.

Проф. д-р Тодор Серафимовски, член, с.р.

Проф. д-р Борис Крстев, член, интерен ментор, с.р.

Проф. д-р Хазир Положани, член, екстерен ментор, с.р.